

VAIHTOEHTOISIA FAKTOJA KEMI- JA OUNASJOEN VAELLUSKALOJEN PALAUTTAMISESTA?

Lapin kansa julkaisi 17.4.2020 artikkelin, jonka otsikosta lukijalle kävi ilmi, missä valossa Kemijoen vaelluskalojen palauttamisen edellytyksiä pohditaan.

”VAIN MUUTAMA MERELTÄ KEMIJokeen PYRKINEISTÄ OLI LUONNONLOHIA- OLIKO JOKU NIISTÄ OUNASJOEN KAUTTA TULLUT?

Kemijoen Isohaaran ja Taivalkosken altaille nousee lohia, valtaosa niistä on kuitenkin istukkaita.”

Olemme vuosien saatossa yhdistyksessämme Lohijokitiimissä pitäytyneet osallistumasta artikkelin mukaiseen juupas-eipäs keskusteluun. Mutta niin kuin monesti, joutuu sanansa syömään. Tätä artikkelia emme voineet sivuuttaa, koska niin paljon ”epätotuutta” juttu sisälsi. Olemme omassa tekstissämme viiden otsikon alla pyrkineet muutamalla sanalla ”suomentamaan” ko. ns. vaihtoehtoisia faktoja.

1. 17.4. artikkelin otsikon näkemys Kemijokeen palaavien villien lohien määristä.
2. Kemijoki Oy:n järjestämän näytekalapyynnin tulokset (Isohaarassa ja Taivalkoskella)
3. Smoltit eivät sukella riittävän syvälle, Torniojokiset eksykkilohet.
4. Portaat toimivat?
5. Koepyynti Isohaarassa ja Taivalkoskella

1. Artikkelin otsikon näkemys Kemijokeen palaavien villien lohien määristä.

Mielestämme heti artikkelin alussa toimittaja on lähtenyt voimakkaasti muokkaamaan joko tietämättään tai tietien tahtoen lukijan mielipidettä vaelluskalojen tavoitteiden toteutumismahdollisuuksista.

Mistä tällainen tieto on peräisin? Isohaaran kalateissä on laskurit, joista patoaltaalle nousevat kalat kuvataan. Valtaosa kuvista sisältää informaation onko kalalla rasvaevä vai ei eli onko kala villi tai viljelystä peräisin. Isohaarassa ja Taivalkoskella kyseiselle seikalle on haettu selvyttä myös näytekalalan pyynnillä sekä Isohaaran patoaltaan kalastustiedustelulla.

Kemijokisuuhun istutetaan vuosittain miljoonia vaelluskalojen poikasia, joista pelkästään lohien osuudeksi muodostuu 615 000 lohien 2v vaelluspoikasta. Tämä määrä on kuitenkin moninkertainen, kun sitä verrataan Kemi- ja Ounasjoelle tehtyjen ylisirtojen tai muiden jokialueelle suoritettujen elvytystoimenpiteiden vaikutuksiin.

Kysymmekin, voidaanko edes tällä hetkellä odottaa, että villien Kemijokeen leimautuneiden lohien osuus Kemijokisuuhun vuosittain nousevista lohista olisi kovin suuri?

Tulee myös huomioida, että lohien ylisirrot Ounas- ja Yliselle Kemijoelle loppuivat vuonna 2017. Mitä kauemmin aikaa kuluu ilman ylisirtoja ja todellisia elvytystuksia, sitä vähemmäksi villien lohien osuus jokisuussa käy.

Kun toteutetaan vuosittain pienillä määrillä mätiä ja pienpoikasten ns. näennäisiä elvytystuksia, joiden elvytysteho on vähäinen, luodaan ehkä tahtomattaan tilanne, missä vaelluskalojen palauttamisen tuloksettomuus nousee korostetusti esille ajatuksella - Ei onnistu millään

2. Kemijoki Oy:n järjestämän näytekalapyynnin tulokset.

Kyseisessä artikkelissa myös informoidaan lukijaa seuraavasti: ” Lohta ja taimenta on yritetty palauttaa voimalaitosten katkomaan Kemijokeen ja edelleen Ounasjokeen monin eri keinoin. Emokaloja on siirretty ja kantaa on yritetty vahvistaa myös poikas- ja mäti-istutusten avulla. Tavoitteena on ollut saada vahvasti vesistön yläosiin leimautuvia kantoja, joiden nousuvietti olisi suurempi kuin nykyisten velvoiteistukkaiden.

- Tämä olisi hyödyllinen ominaisuus sen jälkeen, kun muutkin kalatiet valmistuisivat.”

MIKSI NÄIN? *Ketä palvelee nykyinen tutkimustulos leimautumattomalla kalalla ja niistä tehdyt johtopäätökset?*

Kun kala ei ole leimautunut yläpuoliseen vesistöön, ei se sinne aktiivisesti myöskään hakeudu.

Leimautumisen puute siis vaikuttaa mm. näytekalan pyynnin tuloksiin/vertailuun ja pyyntiaikaan Isohaarassa sekä Taivalkoskella. Lisäksi sillä on vaikutusta kalojen käyttäytymiseen patoaltaalla, nousuajankohtaan eli lähes kaikkiin selvityksiin ja tutkimuksiin mitä Kemijoella on vuosien saatossa toteutettu.

Näkemyksemme mukaan sen jälkeen, kun kalatiet on rakennettu kaikkiin Kemijoen voimalaitoksiin, kalojen leimautuminen on edellytys ja lähtökohta vaelluskalojen palauttamiselle.

Isohaaran Vallitunsaaren kalatiehen on asennettu Oululaisen Simsonar Oy:n kehittämä kalalaskuri, joka kuvaa kaikki kalatiestä nousseet kalat ja niiden rasvaevät lähes 100% tarkkuudella.

Viime vuosina (2018 ja 2019) on lohien nousu käynnistynyt villien lohien osalta Vallitunsaaren kalatiessä heti heinäkuun alkupuoliskolla ja jatkui elokuun puolen väliin asti. Tämän jälkeen lisääntyi myös pikkuhiljaa syksyä kohden myös viljeltyjen lohien nousu. Villien lohien osalta edellä esitetyn mukaisten määrien ollessa vielä vaatimattomia (200 - 300 kalaa).

Isohaaran kalatiessä ei vielä ole ollut käytettävissä vastaavaa luotettavaa kameraseurantaa, mutta Vaki- laskurista saatu informaatio tukee Vallitunsaaren kalatiestä saatua informaatiota. Isohaarassa kalat käynnistävät pääsääntöisesti nousunsa hieman aikaisemmin ja pääosa nousevista kalasta on lohta. Vallitunsaaren kalatiessä vastaavasti lohta ja taimenta on noussut vuosittain lähes yhtä paljon.

Isohaaran patoaltaalla toteutetun seurantapyynnin ja patoaltaan kalastajille suunnatun kalastustiedustelun tulosten ristiriitaisuus hieman ihmetyttää?

Yhtiön toteuttamassa vuoden 2018 ns. näytekalapyynnissä villien lohien osuus muodostui tasolle n. 17,5% kokonaissaaliista. Vuoden 2018 Isohaaran patoaltaan kalastajille suunnatussa tiedustelussa raportoitui touko- ja kesäkuun lohisaaliin muodostuneen Taivalkoskella ainoastaan villistä lohesta ja koko lohisaaliin 217 kpl:sta 78% ollessa Kemijoen nykyistä villiä lohta?

Kalojen hakeutumiseen kalatiehen voidaan vaikuttaa usealla eri toimenpiteellä. Yleisesti tiedetään voimalaitosten katkokäytön vaikuttavan negatiivisesti kalojen nousukäyttäytymiseen. Kemijoella voimalaitokset sammutetaan käytöstä lähes päivittäin 5-8 tunniksi ja silloin myös joki muuttuu järveksi. Isohaarassa ko. ajankohtana osa kalatien nousuun valmistuvista kaloista oletetaan

palaavan takaisin Kemijokisuuhun ja käynnistävänsä nousun uudelleen, kun voimalaitokset käynnistetään.

Käytännössä vaelluskalojen palauttamista seuraavat ihmiset olettavat kuitenkin loogisesti, että kalatiet eivät toimi, vaikka syy nousuhaluttomuuteen johtuu kalasta (leimautumisen puutteesta) tai jostain muusta ei kuitenkaan, yksin kalatiestä.

Näkemyksemme mukaan leimautuminen onkin yksi niistä harvoista keinoista, joilla lohien nousuviettä voidaan motivoida. Tätä tukee myös nykyisin villien lohien lähes normaali nousuajankohta Isohaaran kalateissä.

3. Smoltti ei sukella riittävän syvälle

Lapin kansa kirjoitti: ”Nyt saatu tulos luonnonlohien vähäisyydestä ei yllätä tutkijaa.

- Ylisiirrettyjä ja ylemmäs istutettuja kaloja on määrällisesti paljon vähemmän kuin esimerkiksi Kemijokisuulla, jonne istutuksia tehdään eniten koko maassa.

Lohet lähtevät noin 2-3 vuoden iässä, niin sanottuina smoltteina, ensimmäiselle merivaellukselle. Petokalojen väistelyn ohella riskinkänsä on voimalaitosten ohituksessa.

- Voimalaitosten vedenottoaukot ovat niin syvällä, etteivät pinnan läheisyydessä kulkevat smoltit välttämättä osaa sukeltaa sinne. Itse turbiinin läpi menemisestä se periaatteessa voi selvitä.

Kalojen kulkemista pyritään helpottamaan myös tähän suuntaan. Parhailtaan esimerkiksi Oulu- ja Iijoella on meneillään tutkimuksia smolttien kulkemisen ohjaamiseksi erilaisin aitarakentein.”

On hyvä, että ko. ongelmaan on Oulu- ja Iijoella paneuduttu, koska siellä voimalaitosten vedenottoaukot sijoittuvat pääosin syvemmälle kuin Kemijoella. Kemijoen Petäjasköskien voimalaitoksen vedenottoaukot sijoittuvat 7,44 m metrin syvyyteen patoaltaan veden pinnasta. Iijoella tilanne on toisin.

Vuoden 1995 tienoilla toteutimme Oulun yliopiston alaisuudessa Kemijoen Isohaarassa alas laskeutuvien kalojen seuranta. Hankkeessa oli silloin myös aktiivisesti mukana nykyisin Lapin Ely-keskuksen nimeä kanta taho.

Seuranta toteutettiin viistokaikuluotainta ja vedenalaista kameraa hyödyntäen. Kyseisten apuvälineiden avulla havaittiin joen uuden voimalaitoksen välppien etupuolella / vanhan voimalaitoksen tulvaluukkujen etupuolelle muodostuvan kalaparia, joiden leveys ja pituus vaihteli muutamista metreistä kymmeneen metriin. Eli kaloja oli vilkkaimpina aikoina päivittäin arviolta 10 000 -100 000 kalaa. Samoihin aikoihin merialueen rysäkalastajat raportoivat kalatalousviranomaiselle Perämeren rysäpyynnin suurista pikkusiika- saaleista.

Patoaltaalla kalojen seuranta jatkettiin vedenalaisella kameralla, josta oli havaittavissa, että isosta pää- parvista irtautui aika-ajoin pienempiä pikkussiikaparvia, jotka laskuivat pyrstö edellä voimalaitoksen tuloväljän lävitse. Siit olivat kooltaan samaa suurusluokkaa kuin lohien vaelluspoikaset.

Tietojeni mukaan nykyisin Kemijoen velvoiteistutettujen siikaistukkaiden määriä on vähennetty korvaamalla osa ko. istutuksista kirjolohi- ja kuhaistutuksilla. Mutta edelleen joka kevät nämä kalat

kuitenkin vaeltavat Kemijoen joki- ja järviolueilta Perämeren merialueelle. Emme luonnollisesti lisääntyneiden villilohihavaintojen vuoksi ole valmiita uskomaan, että eri vaelluskalalajien vaelluskäyttäytymisessä olisi joesta laskeutuvien kalojen osalta suuria käyttäytymiseroja.

Luonnollisesti meidän allekirjoittaneiden on vaikea uskoa tutkijoiden skenaarioita ko. asiasta kaiken tämän nähneenä ja kokeneena. On selvää, että vaellustappioita syntyy, mutta niitä syntyy myös rakentamattomissa vesistöissä.

Helpoiten tämä mahdollinen hävikki on kuitenkin eliminoitavissa, kun havaitaan viistokaikuluotaimen näytön perusteella kalaparven muodostuneen tulvavälppien etupuolelle, avataan välpät väliaikaisesti kunnes parvi on ohjautunut alapuoliseen vesistöön. Ko. mahdollisuus tulisikin mielestämme selvittää.

4. Portaat toimivat

Artikkelissa kerrotaan myös, että ”Isohaaran alta lohia saatiin saaliiksi 162, Taivalkosken alapuolelta 107.

- Ero oli erityisen selvä, kun se suhteutetaan pyyntiin käytettyyn aikaan. Isohaaran alla pyydettiin vain kahtena päivänä, Taivalkoskella kymmenenä päivänä paljon suuremmalla verkkomäärällä, Jokikokko kertoo.

- Tulosten perusteella voi todeta Isohaaran kalateiden toimineen, joskaan ei pystytä sanomaan, millainen osa Isohaaran alle vaeltaneista kaloista nousi portaiden läpi.”

Näkemyksemme mukaan ko. argumentein ei voida arvioida toimiiko kalatie vai ei. Kalatie toimii mielestämme silloin kuin kalat uivat kalatien lävitse ilman, että kalatiessä on kohtia, jotka pitkittävät nousuaikaa. Esimerkiksi Isohaaran molempien kalateiden toimintaan vaikuttaa hetkellisesti rakennevirtaaman vähyys ajankohtana, milloin patoaltaan säännöstely on alarajoilla. Niitä ajankohtia, milloin kalatiet eivät välttämättä toimi koko toimintapotentiaalillaan löytyy. Vaikka kalateiden läpi ovat uineet kaikki saman kokoluokan kalat, joita esiintyy kalatien alapuolisella vesialueella, ei kalateiden toimintaa kuitenkaan voida varmuudella todeta. Tämä seikka varmistuu vasta siinä vaiheessa, kun kalatietä käyttävät kalateiden yläpuolisille vesialueille leimautuneet kalat ja voimalaitosten katkokäytön vaikutukset on eliminoitu.

Seikkoja, jotka vaikuttavat tällä hetkellä Taivalkosken voimalaitokselle nousseiden kalojen määriin ja edelleen kalojen pyyntiaikaan, on mm. kalojen leimautuminen ja voimalaitosten käyttö. Kalojen leimautumisen vaikutusta on käsitelty kohdassa 2. Myös voimalaitosten katkokäytöllä oletamme olevan vaikutusta koekalastuksen tuloksiin.

Edellä esitetyt seikat tulee mielestämme huomioida, kun tehdään johtopäätöksiä tutkimuksissa, joissa indikaattorina toimii Kemijokisuuhun leimautunut viljelty lohi.

5. Koepyynti

”Pyyntiä tehtiin Kemijoki Oy:n toimesta kalataloustarkkailuvelvoitteen puitteissa elo-syyskuun aikana vuonna 2019 Taivalkosken voimalaitoksen sekä Isohaaran voimalaitoksen alapuolella.

-Luonnossa syntyneitä lohia oli näytekaloiissa vain kuusi yksilöä (1,9%). Edellisvuonna luonnonlohien osuus oli 11,2%.”

Yhdistykselle ko. ajankohtana toimitetussa raportissa vuonna 2018 koepyyntin saalista 17,5% muodostui villistä lohesta ja Isohaaran kalastajille lähetetyssä kalastustiedustelun saalista 78% muodostui villistä lohesta? Mihin lukuihin me voimme luottaa?

- Onko Isohaaran patoaltaalla Taivalkoskella huomioitu mm. voimalaitosten katkokäytön mahdollista vaikutusta koepyyntin saaliiseen ja edelleen koko selvitykseen ja mitkä ovat vaikutukset, kun leimautumaton kala ei yksinkertaisesti hakeudu ko. alueelle kuin vasta myöhään syksyllä. Voidaanko kyseistä selvitystä pitää uskottavana tässä yhteydessä, kun tuloksia käsitellään vaelluskalojen palauttamiseen liittyvän toiminnan yhteydessä?

Artikkelissa arvioitiin myös mistä kyseiset villit lohet ovat mahdollisesti peräisin. Yhtenä mahdollisuutena pidetään mm. Torniojoen ekseskilohia. Yleisesti on kuitenkin hyväksytty, että ekseskilohien osuus voi korkeintaan olla luokkaa 1%. Teoreettisina mahdollisuuksina tutkija esittää mitä ihmeellisempiä vaihtoehtoja ko. kalojen alkuperälle. Kaikista erikoisin tässä päähkäilyssä on se, että tutkijan mukaan villit kalat voisivat olla peräisin Enontekiön lähialueelle sijoittuvasta Pallasjärvestä. Kyseiselle alueelle on hänen mukaansa tehty järvilohi-istutuksia jo vuosien ajan ja niiden on todettu myös lisääntyvän ja tuottavan poikasia järvestä laskevan Pallasjoen koskialueille. Mistä smolttiutuvat poikaset aikanaan lähtevät vaellukselle Ounasjokeen ja edelleen merialueelle? Siirrettyiden lohien jälkeläisille tätä mahdollisuutta ei tutkija kuitenkaan suo.

Lapin Kansan- lehden artikkelia lukiessa nousee ensivaiheessa esille hämmennys ja sen jälkeen toive, että joko totuus alkaisi vihdoinkin orastaa myös vaelluskala- keskustelussakin.

Lohijokitiimi ry toivoo tulevaisuudessa Kemi- ja Ounasjoen vaelluskalojen palauttamiselle avointa tiedottamista ja kaikkien osapuolten välistä laajaa yhteistyötä.

Keminmaassa 30.4. 2020

Lohijokitiimi ry:n psta

*Merk. Jyrki Kehus
Puheenjohtaja*

*Jukka Viitala
Toiminnanohjaaja*

